

Een matig boek van een belangrijk boekhistoricus

Jeroen Salman

Naar aanleiding van: Robert Darnton, *De Kus van Lamourette. Bespiegelingen over mentaliteitsgeschiedenis* (Amsterdam 1990), uit het Engels vertaald door Christien Jonkheer; 348 bladzijden; ISBN 90-351-0938-4; f49,50.

Robert Darnton, geboren in 1939 in New York, keerde na vier jaar geschiedenis gestudeerd te hebben in Oxford terug naar zijn geboorteland, waar hij als misdaad-journalist bij *The New York Times* ging werken. Hij stopte met zijn journalistieke werk toen hij een aanbod kreeg van Harvard University om daar zijn wetenschappelijke werk - als historicus - weer op te pakken. Op dit moment is hij hoogleraar aan de universiteit van Princeton.

In de afgelopen twintig jaar heeft Darnton, een groot kenner van het achttiende-eeuwse Frankrijk, naam gemaakt als een onconventionele veelschrijver. Hoewel hij vooral bekend is vanwege zijn wetenschappelijke studies over de Franse Verlichting, verschijnt er ook regelmatig essayistisch en nog steeds journalistiek werk van zijn hand. Hij schrijft zowel over de actualiteit in Polen en Duitsland als over de koers van de boekwetenschap en de betekenis van de antropologie voor de geschiedschrijving. Behalve door zijn breedheid kenmerkt deze auteur zich ook door een heldere, meeslepende schrijfstijl.

Robert Darntons publikaties vinden vaak hun oorsprong in een sterke persoonlijke betrokkenheid bij gebeurtenissen uit heden en verleden. Dat blijkt niet alleen uit zijn nieuwste boek over de val van de Berlijnse muur,¹ maar ook uit zijn voorlaatste boek *De kus van Lamourette*. Zo beschrijft Darnton bijvoorbeeld in het eerste essay in dit boek, waar deze fraaie titel aan ontleend is, een gebeurtenis die hem bijzonder aangegrepen heeft. Het voorval vond plaats tijdens de Franse Revolutie. Op 7 juli 1792, toen er een bloedbad dreigde onder de afgevaardigden in de Assemblée, en de constitutionele monarchie tot mislukken gedoemd leek, predikte een van hen, Antoine Adrien Lamourette, broederliefde. Spontaan begonnen de afgevaardigden elkaar te omhelzen en te kussen.

Dat de historicus Darnton zoveel gewicht toekent aan een schijnbaar onbetekenend detail in de geschiedenis van de Franse Revolutie, is niet alleen een uiting van zijn persoonlijke betrokkenheid, maar ook een gevolg van zijn overtuiging dat

men het verleden kan begrijpen door vooral aandacht te hebben voor 'vreemde' gebeurtenissen.

Bovengenoemde vertaling van *The kiss of Lamourette*, die onlangs is verschenen, biedt de mogelijkheid om nog meer kenmerken van het werk van deze cultuurhistoricus te leren kennen. Het gaat hier namelijk om een bundel van vijftien essays die alle werkterreinen van Darnton bestrijkt. Het zijn essays die hij de afgelopen twintig jaar bij verschillende gelegenheden gepubliceerd heeft. Dit boek leent zich er voor een bespreking niet te beperken tot het boek zelf, maar ook ander werk van Darnton erbij te betrekken.

Bij de beoordeling van het boek zelf staat de vraag centraal wat *De kus van Lamourette* toevoegt aan het reeds verschenen werk van Darnton. Voor de bespreking van Darntons werk kies ik voor de boekgeschiedenis, de discipline waar hij zich het meest op heeft toegelegd. De vraag is hier wat Darntons bijdrage is geweest aan dit vakgebied.

De kus van Lamourette

De hoofdtitel van dit boek mag de nieuwsgierigheid van de lezer wekken, de subtitel *Bespiegelingen over mentaliteitsgeschiedenis* sticht voornamelijk verwarring. Waarom is gekozen voor het woord 'mentaliteitsgeschiedenis' als vertaling van 'cultural history', zoals dit deel van de titel oorspronkelijk in het Engels luidde, is een raadsel. Deze vertaling is zelfs in strijd met Darntons eigen voorkeur voor de ruimere term 'cultuurgeschiedenis' boven 'mentaliteitsgeschiedenis' (13, 189 en 250). Zijn ongenoegen met de laatste term blijkt bovendien uit het feit dat hij in de hele bundel, als hij doelt op 'mentaliteit', het Franse *mentalité* gebruikt.² Gezien de vragen die deze subtitel oproept, had de vertaler op zijn minst een verantwoording moeten geven voor zijn Nederlandse vertaling. Verder valt de auteur te verwijten dat hij in de oorspronkelijke inleiding geen toelichting heeft gegeven op het gebruik van de begrippen *culture* en *mentalité* in het boek.

Het uitgeven van een bundel geselecteerde artikelen vraagt om een rechtvaardiging; wat is de bindende factor? In de inleiding doet Darnton een poging een antwoord te formuleren. Naar aanleiding van een afgewezen artikel over de Franse Revolutie voor *The New York Times* schrijft hij aan het denken te zijn gezet over de complexe samenhang tussen geschiedenis, media en communicatie. Naar zijn inschatting bleek een aantal van zijn reeds bestaande artikelen zich ervoor te lenen deze complexe samenhang op een systematische manier bloot te leggen. Het resultaat was *De kus van Lamourette*, een boek, zoals hij in de inleiding schrijft, 'over geschiedenis, de media en de geschiedenis van de media'.

Het doel dat hij zich heeft gesteld, is vierledig. In deel I wil hij aantonen hoe

het verleden functioneert als onderstroming in het heden. In dit deel treffen we twee essays aan die respectievelijk de betekenis van de Franse Revolutie voor de mensheid nu en de betekenis van de Poolse geschiedenis voor de aanhangers van Solidariteit aangeven.

Darnton wil in deel II het functioneren van de media analyseren. De vier essays in dit deel gaan stuk voor stuk over persoonlijke ervaringen van Darnton in de mediawereld. Ze zijn meeslepend geschreven en getuigen van een scherpe 'journalistieke' blik. Het zijn case-studies, geen wetenschappelijke verhandelingen die generalisaties toelaten. Moderne media als film, televisie, kranten en boeken worden doorgelicht aan de hand van vier concrete gebeurtenissen.

In het volgende deel (deel III) wil Darnton een schets geven van een bepaalde discipline, de geschiedenis van het boek, die, zo beweert hij, 'het mediaonderzoek een historische dimensie verleent'. Zoals aangegeven komt dit deel later uitgebreid aan de orde.

Op basis van het voorgaande wil hij in de twee laatste delen tot een bredere discussie komen. Deel IV, getiteld 'De huidige stand van zaken', heeft betrekking op een aantal ontwikkelingen in de intellectuele geschiedenis, de cultuurgeschiedenis, de sociale ideeëngeschiedenis en de mentaliteitsgeschiedenis. In deel V ('Goede burenen') gaat het over geschiedenis in relatie tot andere disciplines. Achtereenvolgens komen kennissociologie, literatuurwetenschap en antropologie aan de orde. Het gaat bij deze laatste drie essays niet om theoretische verhandelingen, maar uitsluitend om concrete toepassing van deze disciplines in de geschiedenis.

Ondanks pogingen in de inleiding om aannemelijk te maken dat deze bundel wel degelijk een zekere coherentie vertoont, moeten we toch constateren dat de samenhang wel erg 'geforceerd' aandoet. De essays lopen qua onderwerp namelijk zeer sterk uiteen en de poging door middel van een inleiding eenheid in dit boek te bewerkstelligen is niet erg geslaagd te noemen. Deze inleiding krijgt daardoor het karakter van een voorwoord bij een bundel verzamelde essays van een overleden historicus, waarin geprobeerd wordt een rode draad te ontdekken. Uitspraken in de inleiding die bedoeld zijn om die rode draad aan te geven, creëren eerder onduidelijkheid.³

Zo doet hij op pagina 12 een poging de opzet van dit boek een fraaie coherentie te verschaffen en zegt hij op dezelfde pagina dat de afzonderlijke essays gescheven zijn met uiteenlopende oogmerken. Verder erkent hij dat de artikelen niet zijn bewerkt om een samenhang te bewerkstelligen (12) maar legt niet uit waarom dit niet is gebeurd. Ten slotte suggereert hij met bepaalde uitspraken in de inleiding meer eenheid in het boek dan er in feite is. Hij beweert bijvoorbeeld dat hij met deel II het media-onderzoek een 'historische dimensie' verleent. Naast een drietal

specialistische artikelen over de geschiedenis van het gedrukte woord volgt echter geen bindend betoog over een gemeenschappelijke methode voor of benadering van de geschiedenis van de media in het algemeen.

De verwarring wordt compleet als Darnton alle vijftien essays ook nog eens in twee groepen verdeelt. De eerste zes essays zijn bedoeld voor de 'doorsnee ontwikkelde lezer', terwijl de laatste negen 'meer wetenschappelijk' zijn (12). Ook inhoudelijk hebben deze twee groepen vrijwel niets met elkaar te maken. De eerste zes meer journalistiek getinte artikelen gaan namelijk over de manier waarop media met nieuws en geschiedschrijving omgaan en de volgende negen analyseren een aantal aspecten van de moderne geschiedschrijving.

Hoewel met een beetje goede wil de 'meer wetenschappelijke' artikelen over de geschiedenis van het boek nog wel bestempeld kunnen worden als 'geschiedenis van de media' en op grond daarvan nog enige relatie hebben met de zes voorafgaande essays, is de relatie tussen de eerste zes essays en de resterende acht ver te zoeken. Het is overigens zeer de vraag of de eerste zes artikelen wel thuishoren in een boek met de subtitel 'bespiegelingen over mentaliteitsgeschiedenis'.

Andere, minder pretentieuze aanleidingen voor het uitgeven van dit boek lijken meer op hun plaats. In de inleiding worden die ook - weliswaar terloops - genoemd. Darnton wil geschiedschrijving - in zijn geval geschiedschrijving over de Franse achttiende eeuw - die verworden is tot een 'obscur randgebeuren', toegankelijk maken voor een groot publiek (11). Verder wil hij verslag doen van de gang van zaken in verschillende sectoren van de sociale, culturele en intellectuele geschiedenis, die op dit moment in het centrum van de belangstelling staan (13). Wat mij betreft kan daar dan nog aan worden toegevoegd, dat een aantal artikelen - met name de boekgeschiedenis betreffende - belangrijk genoeg zijn om onder de aandacht van een breed publiek te worden gebracht.

Helaas schiet de bundel ook als overzicht van hedendaagse geschiedschrijving tekort. Zo staan in deel IV onder de titel 'De huidige stand van zaken' twee essays uit het begin van de jaren zeventig! Vooral over mentaliteitsgeschiedenis had ik in dit boek, gezien de titel, maar vooral ook gezien de inhoud van de artikelen, een actuelere bijdrage verwacht dan een publikatie uit 1973/74.⁴

Ook de hoge verwachtingen die sommige titels van de essays wekken, worden niet waargemaakt. 'Geschiedenis en literatuur' heet bijvoorbeeld een essay uit 1988, dat slechts een uitgebreide bespreking is van een boek van Jean Starobinski *Jean-Jacques Rousseau: la transparence et l'obstacle*.

Ideeën over boekgeschiedenis

Zoals boven aangegeven, vertoont het boek weinig samenhang en het is daarom

niet mogelijk het als geheel goed te bespreken, laat staan er een omvangrijkere beschouwing over ander werk van Darnton aan vast te koppelen. Het is wel mogelijk een nadere toelichting te bieden van een *deel* van Darntons wetenschappelijke werk, opgehangen aan deel III van *De kus van Lamourette*, 'Het gedrukte woord', ofwel de boekgeschiedenis.

De Verlichting en de Franse Revolutie zijn de twee onderwerpen die Darnton in zijn wetenschappelijke carrière het meest hebben beziggehouden. De wil de invloed en het ontstaan van deze twee fenomenen te verklaren zijn de drijfveren geweest voor zijn onderzoek naar de rol van het boek.⁵ Immers, boekgeschiedenis verschaft inzicht in de manier waarop ideeën in druk werden doorgegeven en de wijze waarop confrontatie met het gedrukte woord denken en gedrag van de mens hebben beïnvloed (103).

Zoals in alle wetenschappelijke disciplines zijn er ook in de boekgeschiedenis verschillende stromingen. Zo heeft de Angelsaksische school van oudsher de nadruk gelegd op de analytische bibliografie, waarbij onderzoek naar het boek als materieel object centraal staat. Boekhistorici in Duitsland houden zich voornamelijk bezig met receptie-onderzoek: geletterdheid, leesgedrag en bibliotheekgeschiedenis. In Frankrijk hebben de ideeën van de *Annales*-school het boekhistorisch onderzoek gedomineerd.

Met name de sociaal-wetenschappelijke aanpak van Franse *Annales*-boekhistorici, die in de 1958 met het verschijnen van *L' Apparition du livre* van Lucien Febvre en Henri-Jean Martin een aanvang nam, heeft Darntons werk sterk beïnvloed. Daarentegen is het vooral de analytisch bibliografische benadering van de Angelsaksische landen die hij het meest heeft bekritiseerd. Volgens sommigen laat Darnton zich zelfs onnodig denigrerend uit over het belang van dergelijk object-gericht onderzoek.⁶

Dat Darnton zich het meest aangetrokken voelt tot de Franse boekhistorici van de *Annales*-school, betekent niet dat hij hun benadering kritiekloos heeft aanvaard. Onder de naam *livre et société* zijn in Frankrijk van deze historici een reeks studies gepubliceerd waarbij een sterk kwantitatieve benadering van de boekgeschiedenis gehanteerd wordt. Darnton stelt dat het kwantificeren waarde kan hebben voor het creëren van een beeld. Voor het leveren van een *verklaring* voor verschijnselen schiet de Franse methode echter tekort.⁷

Darntons eigen ideeën over hoe boekhistorisch onderzoek uitgevoerd zou moeten worden, zijn voor een gedeelte terug te vinden in drie essays in deel III, 'Het gedrukte woord', van de *De kus van Lamourette*. Ze illustreren Darntons grote kennis van de vakliteratuur en zijn vermogen brede visies te ontwikkelen. Ze bevatten echter ook getuigenissen van zijn overmoed ten aanzien van de te verwachten onderzoeksresultaten.

Het eerste essay, getiteld 'Wat is de geschiedenis van het boek?', oorspronkelijk in het Engels verschenen in 1982 in het tijdschrift *Daedalus*, is een van de artikelen die de boekwetenschap in de jaren tachtig richting hebben gegeven. Hierin doet hij een poging om de 'op hol geslagen interdisciplinaire situatie' (105) die de boekgeschiedenis toen kenmerkte met een model in banen te leiden. Met behulp van dit model, omschreven als 'het communicatiecircuit', slaagt hij erin de veelheid aan aspecten die de geschiedenis van het boek betreffen op logische wijze met elkaar in verband te brengen.

Om aan te tonen dat het model ook concreet betekenis kan hebben in het boekhistorisch onderzoek, past Darnton het in dit essay toe op de publikatiegeschiedenis van Voltaire's *Questions sur l'Encyclopédie*. Hij weet met dit voorbeeld aannemelijk te maken dat de betekenis van het boek in de samenleving pas doorgrond kan worden als alle elementen in het communicatiecircuit bij het onderzoek worden betrokken. Vervolgens geeft hij in dit essay een goed overzicht, per onderdeel van het model, van de resultaten die boekhistorici geboekt hebben en bespreekt hij problemen die verder onderzoek behoeven. Overigens biedt de auteur geen uitgebreid programma voor boekhistorisch onderzoek.⁸

Darnton besluit het eerste essay met de, ogenschijnlijk voor de hand liggende, conclusie dat de geschiedenis van het boek qua opzet internationaal en qua methode interdisciplinair moet zijn. 'Ogenschijnlijk' voor de hand liggend, want dit pleidooi roept meer vragen op dan het beantwoordt. Vooral aan de internationale opzet zitten namelijk nogal wat haken en ogen. Met een later artikel uit 1987⁹ komt hij enigszins aan dit bezwaar tegemoet. Hij doet daarin een poging een 'agenda' voor een dergelijke comparatieve aanpak op te stellen. In dit artikel wandelt hij evenwel wat al te luchtig over het belang van de nationale boekgeschiedenis heen. Collega-boekhistorici tonen zich in dat opzicht behoedzamer.¹⁰

'De vergeten tussenpersoon van de literatuur' is het onderwerp van het tweede essay. Hierin stelt Darnton dat literatuurhistorici te weinig oog hebben voor productie en distributie van het boek. Terecht merkt hij op dat boekhistorisch onderzoek inzicht geeft in de positie van literatuur in een samenleving. Het kan de literatuurhistoricus bovendien wijzen op de onjuiste opvatting van literatuur als 'meesterwerken' geschreven door 'de grote schrijvers'. Onderzoek bijvoorbeeld naar de productie en distributie van achttiende-eeuwse boeken vestigt ook de aandacht op werken van tweederangs schrijvers, die een brede verspreiding hebben gekend (139).

Met recht besteedt Darnton in een het laatste essay - het beste van de trits naar mijn oordeel - bijzondere aandacht aan de geschiedenis van het lezen, een van de boeiendste, maar tegelijkertijd een van de meest lastige onderzoeksthema's van de boekgeschiedenis. Darnton probeert enige lijn te brengen in het leesonderzoek

door in dit essay een onderscheid te maken tussen de innerlijke dimensies van de leeservaringen (het 'waarom' en het 'hoe' van het lezen) en de externe geschiedenis van het lezen (het 'wie', 'wat', 'waar' en 'wanneer'). Verder biedt hij een overzicht van onderzoeksresultaten tot nu toe en geeft hij aan met welke nieuwe onderzoeksvragen en -methoden men leescultuur te lijf kan gaan. Zijn streven is verder te gaan dan een chronologische opsomming van variaties van lezers en teksten door de eeuwen heen, en te komen tot een geschiedenis en een theorie van de lezersrespons. Op de achtergrond daarvan speelt de centrale vraag: 'Hoe construeerden veranderende lezersgroepen veranderende teksten?' (166).

Wat betreft de geschiedenis van de lezersrespons kan ik een eind met Darnton meegaan; wat betreft de theorie heb ik de nodige twijfels. De lezer - zoals Darnton zelf overtuigend aantoonde - blijft immer een moeilijk te achterhalen participant in het 'communicatiecircuit'.¹¹

Boekhistorische studies

Als we Darntons boekhistorische studies aan een kritisch oordeel onderwerpen, valt een drietal kenmerken op. Ten eerste kan niet ontkend worden dat hij in zijn studies inderdaad de onderlinge samenhang van de elementen in het door hem ontwikkelde 'communicatiecircuit' laat zien. Ten tweede heeft Darnton met zijn werk een belangrijke bijdrage geleverd aan drie aspecten van het boekhistorisch onderzoek: boekaanbod, boekaan-schaf en boekreceptie.¹² Ten derde toont Darnton niet alleen aan dat de boekgeschiedenis een zelfstandige discipline is met eigen vragen en methoden, maar ook dat traditionele cultuurhistorische vraagstukken als 'wat is de relatie tussen de Verlichting en de Franse revolutie' met behulp van deze discipline een nieuwe dimensie krijgen. De behandeling van een aantal van zijn boeken kan deze kenmerken illustreren.

In 1968 publiceerde Darnton *Mesmerism and the end of Enlightenment in France*.¹³ Het boek handelt over het intellectuele klimaat kort voor de Franse Revolutie en stelt de ideeën van Franz Anton Mesmer over 'dierlijk magnetisme' en de activiteiten van de mislukte 'philosophe' Jacques-Pierre Brissot centraal. Darnton probeert aan te tonen dat het mesmerisme, een pseudo-wetenschappelijke mode in die tijd, het karakter kreeg van een 'Verlichting voor de massa'.

Tijdens het onderzoek naar Brissot stuitte Darnton op het archief van de Société Typographique de Neuchâtel, een zeer belangrijke achttiende-eeuwse uitgeverij, die zich voornamelijk richtte op het drukken van illegale boeken voor de Franse markt. Deze gouden vondst zou de rest van zijn carrière bepalen. Zij heeft hem doen besluiten te gaan werken aan een reeks boekhistorische studies op basis van dit rijke archiefmateriaal. Hij wilde daarbij uitgaan van een 'totale aanpak van het

boek', waarvoor hij de paraplu-term *publishing history* heeft verzonnen. De ideeënhistorische en de sociaal-historische benadering van de boekgeschiedenis moesten bij elkaar worden gebracht in een *social history of ideas*.¹⁴

Het eerste belangrijke werk dat na de grote archivalische vondst volgde was *The business of the Enlightenment. A publishing history of the Encyclopédie 1775-1800* (Cambridge Mass. 1979).¹⁵ In dit boek maakt Darnton voor het achterhalen van boekaanschaf gebruik van intekenlijsten. Het van te voren intekenen op boeken, dat we nu nog kennen, was een veelvoorkomend gebruik in de achttiende eeuw. Als bron om de kopers van boeken te achterhalen zijn de intekenlijsten van groot belang. Darnton maakt in dit boek een analyse van 7257 intekenaars en komt tot verrassende conclusies. Zijn belangrijkste bevinding is dat de intekenaars op de kleinere en goedkopere - quarto en octavo - versies van de Encyclopédie - die ook een veel groter publiek bereikt hebben dan de originele folio-uitgave van d'Alembert en Diderot - niet behoorden tot de commerciële en industriële bourgeoisie, maar tot een groep die veel te verduren heeft gehad tijdens de Franse revolutie: renteniers, clerici, advocaten en dergelijke, die veelal landeigenaar waren. Daarmee ondergraaft Darnton het traditionele (marxistische) beeld dat de Verlichting een bourgeoisverschijnsel is geweest. Tevens verhaalt Darnton over de productie en verspreiding van deze boeken en legt daarbij onder andere de praktijken van illegale handel bloot.

In het boek dat hierop volgde, *The literary underground of the Old Regime* (Cambridge Mass. 1982),¹⁶ beschrijft Darnton de productie van en handel in verboden boeken en roefdrukken. Als bron voor het aanbod van dit illegale drukwerk gebruikt Darnton voornamelijk bewaardgebleven brieven uit het eerdergenoemde archief in Neuchâtel. Deze brieven geven een beeld van tweedegrangs schrijvers die in Parijs geen aansluiting vonden bij de groep van gevestigde schrijvers als Montesquieu, Voltaire en Rousseau. Gedesillusioniseerd zochten deze vertegenwoordigers van een achttiende-eeuwse subcultuur hun heil in verboden literatuur, bijtende pamfletten, 'libelles' en 'chroniques scandaleuses'. Ook de bemoeienissen van drukkers en clandestiene boekverkopers van de werken van deze 'Grub street revolutionaries' worden in deze brieven belicht.

Darntons stelt dat de productie van deze illegale geschriften grote vormen heeft aangenomen in de achttiende eeuw en dat ze gevaarlijke propaganda waren tegen het Ancien Régime. Meer nog dan de 'philosophes' hebben de vertegenwoordigers van deze 'literaire onderwereld' de geesten rijp gemaakt voor de Franse revolutie.

In een artikel 'Readers respond to Rousseau: the fabrication of romantic sensitivity', waarin brieven aan J.J. Rousseau centraal staan, toont Darnton het belang aan van bewaardgebleven correspondentie voor onderzoek naar receptie van literatuur. Het is vooral de omvangrijke reeks brieven van Jean Ranson,

koopman uit La Rochelle, geschreven in de periode 1774-1785, die Darnton aan een nader onderzoek heeft onderworpen. Darnton stelt dat uit deze brieven blijkt dat de theorieën van Rousseau werden opgenomen in het leven van de provinciale bourgeoisie van het Ancien Régime.

Uit de brieven met reacties op het boek *La Nouvelle Héloïse* van Rousseau leidt Darnton af dat de lezers de instructie volgden die de auteur hen had gegeven om het boek te interpreteren. Deze manier van lezen bleek een groot succes en maakte *La Nouvelle Héloïse* tot de grootste bestseller van de achttiende eeuw.

Het boek waarin deze studie is opgenomen, draagt de titel *The great cat massacre and other episodes in French cultural history* (New York 1984).¹⁷ Met dit boek bewandelt Darnton voor het eerst het nieuwe pad van de historische antropologie. Met een zestal - nogal uiteenlopende - artikelen probeert hij aan te tonen dat men voor een goed begrip van cultuur de betekenis van symbolen in het verleden moet proberen te achterhalen. Het is hier niet de plaats om dieper op dit boek in te gaan, omdat het behalve het artikel over receptie weinig te maken heeft met boekgeschiedenis. Bovendien vindt men in deel V van *De kus van Lamourette* een goede weergave van de discussie die dit boek heeft opgeroepen.

Voor nieuwe resultaten van Darntons boekhistorisch onderzoek in het archief van de Société Typographique de Neuchâtel is het wachten op zijn volgende boek, dat binnenkort zal verschijnen.¹⁸ In dit boek, dat *Editions et séditions* zal gaan heten, wil hij alle informatie uit dit fraaie archief verwerken.

Conclusie

De kus van Lamourette voegt naar mijn oordeel weinig nieuws toe aan het oeuvre van Darnton. Het is een verzameling van - soms erg oude - bestaande artikelen die niet een noodzakelijke actualisering hebben ondergaan. De pogingen in de inleiding om deze bundel een eigen betekenis toe te kennen zijn tevergeefs. Zo doet de suggestie in de inleiding dat de vijftien essays coherentie vertonen geforceerd aan. Bovendien worden de grote pretenties in de inleiding niet waargemaakt. Wil men echter een indruk krijgen van het veelzijdige werk van Darnton, dan biedt dit boek een representatief overzicht.

De bundel bevat een aantal essays die Darntons betekenis voor de boekgeschiedenis illustreren. Al lijken zijn verwachtingen ten aanzien van onderzoeksresultaten hierin soms wat al te hoog gespannen, de essays kunnen zeker als richtinggevend worden beschouwd voor het vakgebied in de jaren tachtig. Als we ander werk bij de beoordeling van Darnton als boekhistoricus betrekken, dan blijkt dat hij ook een concrete bijdrage heeft geleverd aan het veldwerk. Zijn onderzoek in het prachtige archief van de Société Typographique de Neuchâtel heeft de kennis

over een aantal aspecten van de boekgeschiedenis in hoge mate verrijkt. Bovendien heeft Darnton aangetoond dat boekhistorisch onderzoek van wezenlijk belang kan zijn voor het vinden van antwoorden op cultuurhistorische vragen.

Noten

1. R. Darnton, *Berlijns dagboek 1989-1990* (Amsterdam 1990).
2. Darnton vertoont in zijn opvatting met betrekking tot het begrip veel verwantschap met de Engelsen, zie: P. Burke, 'The history of mentalities in Great Britain', *Tijdschrift voor geschiedenis* (TvG) 93 (1980) 529-540.
3. Pogingen van Bas Blokker in de Volkskrant om die rode draad zelf te ontdekken kunnen me niet overtuigen van de eenheid van dit boek. Hij signaleert, los van wat Darnton in de inleiding zegt, een '... zoektocht naar het denkpatroon in heden en verleden.' Verder zegt hij van de artikelen: '... altijd wil Darnton laten zien dat mensen gebeurtenissen uit heden en verleden inpassen in een kader.' Ik denk dat het eerste citaat voor heel veel andere historici opgaat en het tweede wel een belangrijke drijfveer voor Darntons onderzoek blootlegt, maar weinig zegt over het specifieke karakter van dit boek. Zie B. Blokker, 'Delven in de hoofden van achttiende-eeuwse Fransen' *Volkskrant* 8 september 1990.
4. De discussie heeft alleen al in Nederland tot nogal wat publikaties geleid. Een selectie daaruit: C.P. Bertels, 'Skepsis tegenover de "geschiedenis van de mentaliteit"', *TvG* 86 (1973) 155-166; P. den Boer, 'Mentaliteitsgeschiedenis: een begripsbepaling', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 98 (1983) 318-336; W. Frijhoff, 'Impasses en beloften van de mentaliteitsgeschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (TvSG) 36 (1984) 406-436, waarin ook veel buitenlandse literatuur wordt behandeld; R. van Os, 'Cognitieve antropologie en mentaliteitsgeschiedenis: een terreinverkenning', *TvSG* 11 (1985) 349-366.
5. Darnton staat wat dit betreft niet alleen. Boekhistorici hebben zich voor een belangrijk deel toegelegd op de achttiende eeuw, getuige de enorme rijkdom aan literatuur over deze periode. Zie voor een indruk daarvan: H. Brouwer, 'Rondom het boek. Historisch onderzoek naar leescultuur, in het bijzonder in de achttiende eeuw. Een overzicht van bronnen, benaderingen, resultaten en problemen', *Documentatieblad werkgroep achttiende eeuw* 20 (1988) 51-120.
6. W. Kirsop zegt in zijn artikel 'Literary history and book trade history: the lessons of *L'Apparition du livre*', *Australian journal of French Studies* 16 (1979) 531: 'Robert Darnton [...] is needlessly disparaging about the minutiae of much bibliographical research.'. Ook door G. Thomas Tanselle, 'From bibliography to *histoire totale*: the history of books as a field of study' *Times Literary Supplement* 5 juni 1981 647-648, wordt hem deze neerbuigende houding verweten. Bovendien kan volgens J. Feather de analytische bibliografie en de benadering van de *Annales*-school goed samengaan. Zie J. Feather, 'The commerce of letters: the study of the eighteenth-century book trade', *Eighteenth-century Studies* 17 (1983-84) 424.
7. Darnton verwoordt dit standpunt in het elfde essay in dit boek, getiteld 'De sociale ideeëngeschiedenis' pagina 193-219.
8. Vooreen meer uitgebreid boekhistorisch programma zie: P. Raabe, 'Die Geschichte des Buchwesens. Probleme einer Forschungsaufgabe' in: P. Raabe, *Bücherlust und Lesefreuden. Beiträge zur Geschichte des Buchwesens im 18. und frühen 19. Jahrhundert* (Stuttgart 1984).
9. R. Darnton, 'Histoire du livre. Geschichte des Buchwesens. An agenda for comparative history', *Publishing history* 22 (1987) 33-41.
10. Zie P. Raabe, 'Die Geschichte des Buchwesens', 7; R. Chartier et H.J. Martin, 'Introduction' in:

Histoire de l'édition française Tome 1: *Le livre conquérant* (Parijs 1983). Ook voor Nederland geldt dit. Zie de kritische bespreking van het boek van H. Furstner, *Geschichte des niederländischen Buchhandels* (Wiesbaden 1985) door B. van Selm in *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* 12 (1987) 113-121.

11. Brouwer, 'Rondom het boek', 77-90.
12. Deze aspecten zijn ontleend aan de indeling van H. Brouwer in zijn artikel 'Rondom het boek'.
13. R. Darnton, *Mesmerism and the end of Enlightenment in France*, (Cambridge, Mass. 1968); Nederlandse vertaling: *Mesmerisme en het einde van de Verlichting in Frankrijk* (Amsterdam 1988).
14. J.C. den Hollander, 'Robert Darnton: een crimineel goed verteller over de zelfkant van de Verlichting', *Groniek* 87 (1984) 75-82.
15. Dit boek is lovend ontvangen. Zie: S. Schama, 'Revolution and Enlightenment in France', *The London review of books* 20 december 1979 1-4; J.M. Roberts, 'Enlightenment on the market', *The New York review of books* 7 februari 1980 45-47; R. de Schryver *TvG* 95 (1982) 427-429.
16. Ook dit boek heeft lof gekregen, zie bijvoorbeeld: N. Hampton, 'Grub street revolutionaries', *New York review of books* 7 oktober 1982 43-44. De Nederlandse vertaling luidt: *De literaire onderwereld tijdens het Ancien Régime* (Amsterdam 1985).
17. Nederlandse vertaling: *De grote kattenslachting en andere episodes uit de culturele geschiedenis van Frankrijk* (Amsterdam 1986).
18. Blokker, 'Delven in de hoofden'.